

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ ТА КРЕДИТ

*Синчак В.Я.,
завідувач кафедри менеджменту, фінансів
та кредиту Хмельницького університету
управління та права,
кандидат економічних наук, доцент*

*Ярмоленко Ю.Ю.
начальник відділу Державної податкової
адміністрації у Хмельницькій області*

ОПОДАТКУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ ДОХОДІВ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Європейський вибір України зумовлює необхідність інтеграції й національного податкового законодавства. Особливу увагу тут привертає проблема реформування податкової системи. При цьому стратегічною метою залишається створення системи оподаткування, яка при достатніх надходженнях до бюджетів різного рівня була б надійною та передбачуваною, сприяла б ефективному розвитку економіки та надходженню іноземних інвестицій. За таких обставин Кабінетом Міністрів України у грудні 2001 року було прийнято Постанову КМУ, якою затверджено “Програму розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки” від 28.12.2001 № 1801. Особливу роль в урядовому документі приділено пошуку дієвих податкових важелів для залучення міжнародних інвестицій в економіку країни¹. З цією метою основними завданнями у податковому регулюванні в Україні (рис.1) залишатиметься, крім зниження податкового навантаження та розширення податкової бази, створення умов для недопущення подвійного оподаткування міжнародного бізнесу².

Актуальність цього питання полягає в тому, що переміщення діяльності чи капіталу з України в інші країни, завдяки чому вони стають прихованими від контролюючих органів та інших державних структур країни-репатріанта, й надалі залишається основним способом втечі від податків в міжнародній торгівлі та іноземному інвестуванні. Не є винятком тут і Україна.

Слід зазначити, що проблемам міжнародного оподаткування в Україні приділяється недостатньо уваги в науковій літературі. Так, відповідне питання розглядали такі відомі науковці в галузі міжнародних фінансів, як В.М. Федосов, В.М. Суторміна, Ю.Г. Козак, Ю.В. Макогон та інші автори. Проте дослідження вищезгаданих авторів обмежуються в основному специфікою оподаткування в різних іноземних країнах світу³, місцем і роллю офшорних центрів в системі міжнародного оподаткування платників податків зарубіжних країн⁴.

¹ Програма розвитку інвестиційної діяльності на 2002-2010 роки: Постанова КМ України // <http://www.Liga.net/> тематичні напрямки.

² Там само.

³ Суторміна В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава – податки-бізнес: із світового досвіду фіскального розвитку економіки. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.

⁴ Козак Ю.Г., Лук'яненко Д.Г., Макогон Ю.В. Міжнародна економіка: Навчальний посібник. – К.: Артек, 2002. – 436 с.

Наголошуючи на необхідності розв'язання вищенаведених проблем, необхідно відмітити, що серед останніх видань, у яких розглядаються питання міжнародного оподаткування⁵ не знайшли свого відображення важливі аспекти макро- і мікрорівня зовнішньоекономічних відносин. Це стосується систематизації укладених Україною міжнародних угод (конвенцій) з іншими країнами для запобігання подвійному оподаткуванню, сучасного стану та перспектив подальшого державного регулювання участі українських суб'єктів господарювання в міжнародному оподаткуванні відповідно до світових стандартів, основних тенденцій та напрямків використання українськими суб'єктами ЗЕД механізму "шоппінгу податкових угод" та перспектив створення альтернативних важелів по його попередженню, запровадження в контексті гармонізації до ЄС корпоративного оподаткування доходів, валютних цінностей та майна, одержаних від діяльності як вітчизняними фінансово-промисловими групами за кордоном, так і зарубіжними транснаціональними корпораціями в Україні.

Звертаючи увагу на вищенаведені питання, зазначимо, що неврегульованість окремих з них у вітчизняному податковому законодавстві уже розглядалась на сторінках фахових видань⁶. Зокрема, це стосується необхідності запровадження ефективного податкового механізму упередження легалізованого відтоку доходів з України через коррахунки банківсько-кредитних установ. І тут податковій службі без взаємодії з фінансовими установами України, а також податковими службами інших країн, не обійтись. Слід зазначити, що налагодження відповідних партнерських стосунків з фіскальними службами інших країн є одним із напрямків реалізації Програми, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28.12.2001 № 1801. Але, як показує практика, відповідний обмін інформацією належним чином налагоджений з окремими податковими службами країн СНД (Росія, Білорусь, Молдова і т.д.). Що стосується інших країн, то тут співпраця бажає бути кращою, оскільки не всі запити, що направляються спеціальними підрозділами податкової міліції, виконуються.

Крім того, світовий досвід засвідчує й існування різних форм співпраці податкових служб різних країн з банківськими структурами. Зокрема, вона починається з обов'язку направлення повідомлень про сумнівні, ризикові операції контролюючим структурам до безперешкодного входження податковими відомствами з метою оподаткування до бази даних фінансово-банківських установ⁷.

Що стосується України, то на законодавчому рівні в даний час врегульовано питання направлення спеціальних повідомлень податкових інспекцій на адресу банківсько-кредитних установ. Проте цей механізм не завжди виявляється ефективним та адекватним різним ситуаціям взаємовідносин податківців та платників податків у процесі організації податкового контролю.

То ж у більшості розвинутих країн діє правило, за яким переказ резидентами свого доходу за кордон чи трансфер капіталу іноземних компаній дозволяється тільки після виконання податкових зобов'язань⁸. І в цьому напрямку потрібні зміни як у податковому, так і банківському законодавстві України. Адже затримування вирішення цієї проблеми може привести до непередбачених наслідків, і в цьому масмо уроки фінансової кризи 1998 року, коли не вдалось зупинити транзитні

⁵ Козак Ю.Г., Матвеев С.А., Сліп В.М. та ін. Міжнародне оподаткування : Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 550 с.

⁶ Довгалюк В., Синчак В., Ярмоленко Ю. Удосконалення валютно-фінансового контролю в оподаткуванні зовнішньоекономічних операцій// Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – № 4. – С.130-134.

⁷ Николаєва Г. Деякі аспекти світового підходу до розкриття банківської інформації органам, які ведуть боротьбу зі злочинністю // Вісник НБУ. – 2001. – № 6. – С.28-33.

⁸ Козак Ю.Г., Матвеев С.А., Сліп В.М. та ін. Міжнародне оподаткування : Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 172.

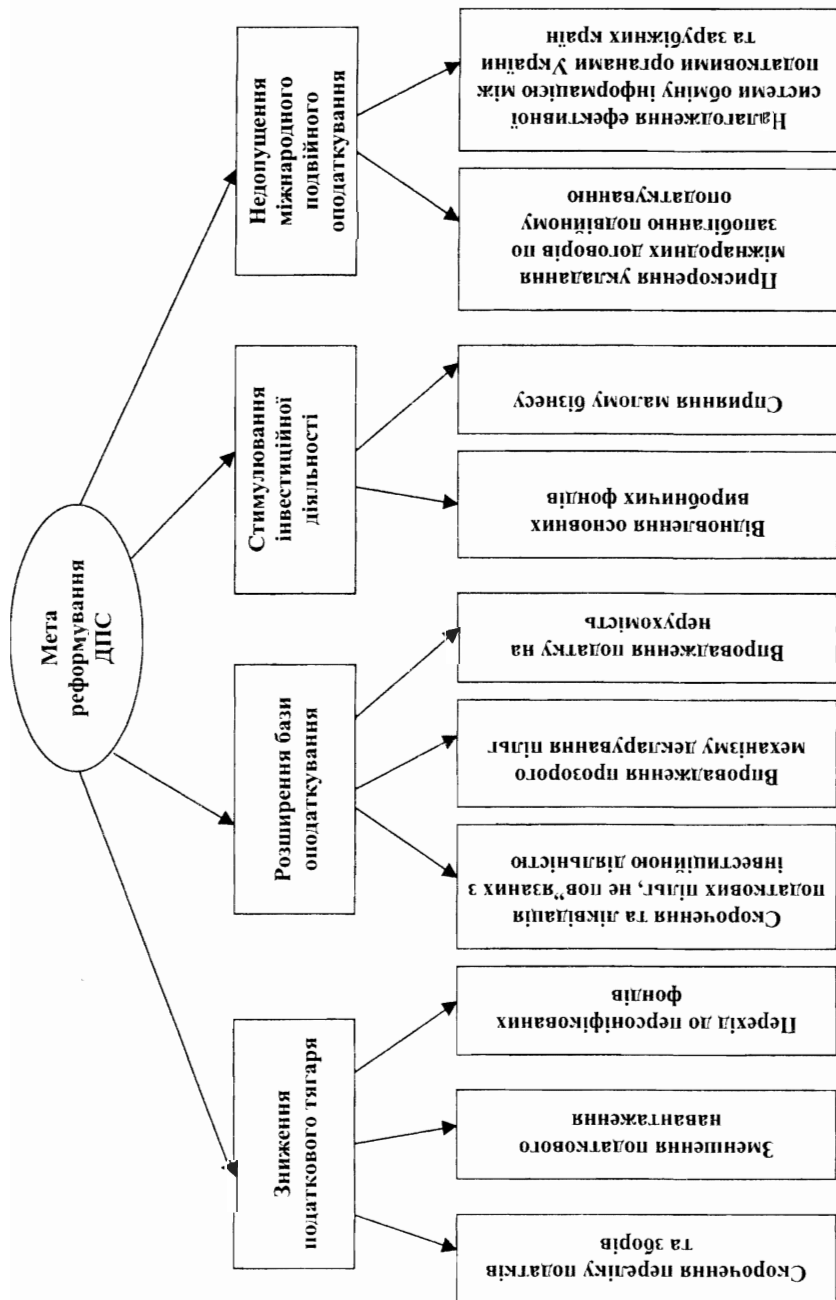

Рис. 1. Основні напрямки податкової реформи до 2010 року

потоки спекулятивного іноземного капіталу з України, саме за наявності неефективного механізму банківського контролю за системою електронних банківських платежів⁹.

Залишатиметься також проблемою визначення, яка діяльність іноземних суб'єктів господарювання (господарська, комерційна, представницька тощо) можлива в Україні тільки за наявності їх постійних представництв, а яка можлива без додаткового регулювання. Особливо це стосується діяльності у вигляді гастрольних заходів, виставок-семініарів, культурної та освітньої діяльності. І це зрозуміло. Адже створювати тимчасовий відокремлений підрозділ іноземного суб'єкта господарювання на обмежений термін його перебування в країні, враховуючи можливість рутинності та бюрократичних перепон, вважаємо недоцільним. Отже, потрібні інші критерії за організацією податкового контролю цих особливих видів господарської діяльності.

І нарешті, на нашу думку, доцільно законодавчо врегулювати принцип зарахування податків сплачених за межами України. Тут дварто зазначити, що в світовій практиці існує три основних методи зарахування сплачених іноземних податків: системи податкових кредитів (tax credit), податкових знижок (tax deductions)¹⁰ та звільнення від іноземних податків в країні отримувача (exemption system)¹¹.

Для більш зручного розуміння міжнародних систем зарахування податків дані зведемо в таблицю 1. Для порівняння додамо до таблиці окрему колонку, необхідну для порівняння трьох систем із звичайною системою оподаткування міжнародних доходів, коли залік іноземних податків в країні – отримувача валютних прибутків не враховується (компенсація відсутня). У вищезазначеній таблиці наведено умовні приклади застосування різних систем усунення подвійного оподаткування відповідно до світових стандартів. Причому ставка податку на прибуток (дохід) у країні з джерелом виникнення доходів (країна Б) складає 25,0 %, в країні отримувача доходів (країна А) – 35,0 %. При цьому, нами зроблено припущення, що в країні А резидент не отримувач прибутків у звітному періоді від ведення господарської діяльності на її території.

Наведений приклад засвідчує, що за рахунок системи звільнення в країні резиденції (країна А) від додаткового оподаткування прибутку, одержаного за рубежом (ряд.9 гр.5) досягається найбільший чистий прибуток (750 у.о.) та найоптимальніший ефект від зниження податкових зобов'язань для платника податку. В цьому випадку, в країні А резидент звільняється від оподаткування іноземних доходів за умови підтвердження їх сплати в країні за місцем їх отримання. Інакше кажучи, податки, сплачені іноземній державі, прирівняні до податків, існуючих у державі резиденції платника.

Слід зазначити, що механізм звільнення від оподаткування іноземних доходів (exemption system) може бути застосовано у зворотньому напрямку, коли держава з джерелом походження доходів додержується принципу “президентства” і не оподатковує або оподатковує за значно нижчими ставками доходи, що виникли при їх поверненні (репатріації) в країну резиденції отримувача прибутків. За таким принципом, оподатковуються, наприклад, пасивні прибутки (дивіденди, проценти, окремі види страхування, роялті) іноземних суб'єктів господарювання з джерелом їх походження з України при їх перерахуванні в країну, з якою укладено конвенцію (угоду) про уникнення подвійного оподаткування доходів та майна. Щодо інших доходів нерезидентів з джерелом в Україні, то на даний час до нерезидентів застосовується принцип

⁹ Кравчук С. Використання системи електронних платежів зі злочинною метою // Право України. – 2001. – № 7. – С.64-65.

¹⁰ Сутормина В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава – податки-бізнес: із світового досвіду фіскального розвитку економіки. – К.: Либідь, 1992. – С.299-300.

¹¹ Горбунов А.Р. Оффшорный бизнес и создание компаний за рубежом / Под редакцией к.е.н. Р.Т.Юлдашева. – М.: Анкил, Инфра-М, 1995. – С.31-33.

Таблиця 1

Міжнародні системи зарахування сплачених іноземних податків (в у.о.)

№ п/п	Найменування податку (джерела сплати)	Податковий кредит (часткова компенсація)	Податковий залік (знижка)	Звільнення від податків (повна компенсація в країні резиденції)	Відсутня компенсація в країні резиденції
1	Оподатковуваний прибуток (дохід) в країні Б	1000	1000	1000	1000
2	Податок (25 % від суми по рядку 1)	250	250	250	250
3	Прибуток (дохід) після сплати податків в країні Б	750	750	750	750
4	Оподатковуваний прибуток в країні отримувача – країна А	1000	750	–	1000
5	Нарахований податок в країні резиденції (35 % від суми по рядку 4)	350	262,5	–	350
6	Податковий кредит (у розмірі податку в країні Б) ¹	250	–	–	–
7	Податок до сплати в країні А (ряд.5-ряд.6)	100	262,5	–	350
8	Загальна сума податків, сплачених в країнах А і Б (ряд. 2 + ряд.7)	350	512,5	250	600
9	Чистий прибуток після сплати податку в країнах А і Б	650	487,5	750	400

“територіальності”, що передбачає оподаткування будь-яких доходів, отриманих від ведення господарської діяльності в країні.

Проте, як засвідчує практика, оподаткувати відповідні доходи можливо тоді, коли нерезидент зареєструє власний відокремлений підрозділ (представництво) в Україні і проводитиме через нього господарську діяльність. Якщо він цього не зробить, то оподаткувати його доходи практично неможливо.

Аналогічної думки дотримується також В.Соломаха¹², що звернув увагу на невизначеності у вітчизняному законодавстві умов оподаткування доходів при здійсненні постійними представництвами тільки представницьких функцій. У відповідній схемі іноземний суб'єкт господарювання офіційно нібито не здійснює підприємницької діяльності в Україні через представництво, а навпаки, використовуючи рахунок типу “N” (видаткові операції), фінансує видатки на його утримання в Україні. Оскільки в цьому випадку нерезидент виконує свої контрактні зобов'язання за митним кордоном України, внаслідок чого на території країни право власності на діяльність нерезидента, пов'язану з митними, банківськими, юридичними та іншими операціями, переходить по офіційним документам до українського споживача.

¹² Соломаха В.І. Оподаткування нерезидентів у світлі Закону “Про оподаткування прибутку підприємств”// Фінанси України. – 1998. – № 7. – С.85-87.

Безумовно відповідні прогалини у чинному законодавстві не можуть бути не поміченими контролюючими структурами, зокрема податковою службою України. Так, у листі від 27.06.2003 р. за № 10205/7/15-1317 ДПА України зазначає, що кошти та майно, які надходять в Україну з метою виконання представницьких функцій нерезидентом, повинні бути включені до валових доходів як плата за послуги, що надаються нерезиденту його постійним представництвом¹³. На нашу думку, це не тільки погіршує стосунки з іноземними інвесторами в Україні, але є однією з причин, що ускладнює процес легалізації діяльності нерезидентів в Україні.

Проте одностороннє захоплення інвестицій з боку однієї країни буде безрезультативним, якщо країна, компанії якої діють за її межами, не усуне подвійного оподаткування при ввезенні прибутків цих компаній на батьківщину, адже в такому випадку втрачаються переваги від ведення бізнесу за рубежом.

Прогнози з вищенаведеного питання відомих вітчизняних науковців в галузі міжнародних фінансів зроблені на початку 90-х років минулого століття¹⁴, на жаль, підтвердились в Україні після введення в дію нової редакції Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", яка набула чинності відповідно до Закону від 22.05.1997 за № 283/97-ВР. Справа в тому, що в чинному українському податковому законодавстві передбачена можливість зарахування сум податків на прибуток (доходів), отриманих резидентами України з іноземних джерел, під час сплати ними податків в Україні. При цьому зарахуванню підлягає сума податку, розрахована за правилами, як це передбачено у ст.19 "Усунення подвійного оподаткування" Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" у редакції від 22.05.1997 № 283/97. Проте до цього часу відповідні правила не розроблені.

Продовжуючи вищенаведену думку, розглянемо різні варіанти оподаткування іноземних доходів вітчизняних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, починаючи з 1992 і по сьогодні.

Так, протягом 1992-1994рр. (за виключенням I кварталу 1993 року) пряме оподаткування в Україні було регламентоване Законом України "Про оподаткування доходів підприємств і організацій" від 21.02.1992 № 2146- XII. 28 грудня 1994 року Верховна Рада України прийняла Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" № 334/94-ВР, який набув чинності з 1 січня 1995 року і діяв до 1 липня 1997 року. В цей період Верховна Рада Постановою від 27.06.1995 № 247/95-ВР затвердила Правила до Закону № 334/94-ВР. Фактично ці Правила були інструкцією із застосування положень і містили в собі 23 додатка. Зокрема, додаток 22 до правил отримав назву "Приклади заліку сплачених за кордоном податків для усунення подвійного оподаткування" (табл. 2).

Як підтверджує аналіз даних таблиці 2, протягом 1995-1997років (до 1 липня 1997 року) в основу системи зарахування в Україні нарахованих (сплачених) іноземних податків було покладено механізм податкового кредиту (гр.3 табл.1) з відстрочкою, що отримав у теорії міжнародного оподаткування назву "credit system with deferral"¹⁵. В данному випадку залік сплачених (нарахованих) іноземних податків надавався резиденту після того, як іноземні доходи були репатрійовані (повернені) в Україну. Але у зв'язку з прийняттям нової редакції Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" (яким передбачено введення в дію нових правил оподаткування іноземних доходів), починаючи з 1 липня 1997 року Правила, затверджені

¹³ Ковальов Д. Протиріччя у податковому обліку представництв нерезидентів: як чинити // Все про бухгалтерський облік. – 2004. – № 22. – С.19-20.

¹⁴ Сутормина В.М., Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Держава – податки-бізнес: із світового досвіду фіскального розвитку економіки. – К.: Либідь, 1992. – С.304.

¹⁵ Горбунов А.Р. Оффшорный бизнес и создание компаний за рубежом / Под редакцией к.е.н. Р.Т.Юлдашева. – М.: Анкил, "Инфра-М", 1995. – С. 30-31.

Постановою ВР України від 27.06.1995 № 247/95-ВР, хоча офіційно не скасовано, але фактично не застосовуються в Україні¹⁶.

Таблиця 2

Приклади заліку сплачених за кордоном податків для усунення подвійного оподаткування згідно з додатком 22 до Правил, затверджених Постановою ВР України від 27.06.1995 № 2 47/95-ВР

№ п/п	Найменування податку (джерела сплати)	Сума (грн.)
1	Оподатковуваний прибуток (дохід) в Іспанії (в перерахунку в національну грошову одиницю) українського спільного підприємства	40 000
2	Податок до сплати в Іспанії (35 % від суми по рядку 1)	14 000
3	Загальний оподатковуваний прибуток в Україні з врахуванням доходів, одержаних в Іспанії	300 000
4	Нарахований податок в Україні (30 % від суми по рядку 3)	90 000
5	Загальний прибуток, одержаний резидентом в Іспанії	100 000
6	Витрати, які дозволені вираховувати згідно українського законодавства	60 000
7	Оподатковуваний прибуток, одержаний в Іспанії, що приймається для зарахування в Україні (сума по ряд.5 – сума по ряд.6)	40 000
8	Податковий кредит з доходів із джерелом походження в Іспанії за правилами українського законодавства (30 % від суми по рядку 7)	12 000
9	Сума, що приймається для зарахування ¹	12 000
10	Податок до сплати в Україні (сума ряд.3 – сума ряд.9)	78 000

Отже, у податковому законодавстві з цього питання виникла правова колізія, коли старі Правила не діють, а нові ще не розроблено, що не дає можливості відповісти в даний час на питання: яку міжнародну систему зарахування іноземних доходів потрібно застосовувати при оподаткуванні в Україні? Вирішення цієї проблеми набуває особливої актуальності після набрання чинності Постанови КМУ від 28.12.2001 № 1801. Одним із основних завдань цієї постанови, що передбачає реформування податкової системи із метою розвитку інвестиційної діяльності та інтеграції України до європейської спільноти є недопущення подвійного міжнародного оподаткування.

Отже, із зазначеного можна зробити такий висновок. Очевидно, що для українських підприємств малого та середнього бізнесу, а також вітчизняних підприємців, легалізація діяльності за рубежом з метою прискорення переведення прибутків в Україну потребує додаткового законодавчого врегулювання. Також потребує врегулювання для спільних підприємств та компаній з 100 % іноземним капіталом вирішення проблеми зарахування сплачених (нарахованих) ними податків через власні так звані “материнські” або дочірні підприємства за кордоном. Вважаємо, що це сприятиме тільки притоку інвестицій та поживленню економічної діяльності в країні.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою менеджменту, фінансів та кредиту
Хмельницького інституту регіонального управління та права
(протокол №1 від 14 вересня 2004 року)*

¹⁶ Гладун Ю. Оподаткування нерезидентів: дивіденди // Вісник податкової служби України. — 2000. — № 2. — С.11-18.